

Devrimin hukukçusu Paşukanis ve sönümlenme düşüncesi

Gökçe Çataloluk

Nihayetinde devlet ve hukukun sönümleneceğini öngören bir teori ışığında yapılan devrim sonrasında, belki de en zor görev hukukçununkidir. Zordur, çünkü güçlü bir diyalektik bilinci ve kavrayışı olmaksızın, altından kayan zeminde düzenleme yapmak varoluşsal bir krize değilse bile paradoksal bir konum algısına yol açabilir. Evgeny Paşukanis, bugün burjuva hukuk dünyasında dahi muteber bir hukuk teorisyeni olarak anılıyorsa, bu bilinç ve kavrayış gücü sayesinde.

Büyük devrimin 100. yılında, hatırlamak ve selamlamak önceliğiyle yazılan elinizdeki makalede Paşukanis'in bir hukukçu olarak konumu ve düşünce çerçevesi içinde sönümlenme fikrinin yeri değerlendirilerek aynı düşüncenin Paşukanis sonrası durumu ve bugün için taşıdığı anlam tartışılacaktır.

Paşukanis'in çevresi: devrim sonrasında hukuk

Dönemdaşı Rus hukukçular içerisinde Paşukanis'i ayrıcalıklı kılan Münih'te almış olduğu batılı eğitim değildi,¹ zira Petrazhitksy ve Kiştiakovsky gibi başka-

---

1 Paşukanis, 1. Dünya Savaşı'ndan önce St.Petersburg'da hukuk okurken devrimci eylemler nedeniyle ülkeyi terk etmek zorunda kalmış, yarım bıraktığı hukuk eğitimini Münih'te tamamlamıştı (Gordon.B. Smith, *Reforming the Russian Legal System*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, s. 32).

ları da böyle bir eğitime sahipti ve Kantçı ve Hegelci hukuk felsefesine hâkimdi. Rusya'nın doğru üretim ve adil bölüşüm ile anayasal bir *rechtsstaat* haline gelmesine çalışan ve liberal olmasa da sosyal demokrat eğilimli tüm diğer hukukçulardan farklı olarak Paşukanis, Marksist teori konusunda da yetkindi. Hukuku (ağırlıklı olarak kastımız özel hukuktur) Marksizm ile eşit düzeyde iyi biliyor olmak bugün dahi çok kolay rastlanılan bir özellik olmadığından vurgulamaya değerdir.

Devrimin hemen ertesinde yapılan ilk hukuki tasarruf mahkemelerin, baroların ve hukuk fakültelerinin kapatılması olmuştu.² Yerel Halk Mahkemeleri'ni ihdas eden İkinci Mahkemeler Kararnamesi ile ise Çarlık mahkemelerinin hiyerarşisi kaldırılıyor ve yerine daha basit bir ikili sistem getiriliyordu: Yerel Halk Mahkemeleri ve Devrim Mahkemeleri. Buradaki hedef, sosyalizme hızla geçişi sağlayacak kurumlar dışındaki hukuk kurumlarını sistemden ayıklamaktır.³ Ancak, bildiğimiz üzere, 1918'den itibaren yeniden yasalaştırma çabalarıyla beraber yeniden kurumsallaşma da şart görülmüştür ve bu nedenle 1924 yılında esas teşkilatı yeniden kuracak olan ilk Federal Anayasa kabul edilir. İşte Paşukanis, bu esnada ortadan kaldırılan yapıların yerine nasıl yapıların gelmesi gerektiğine ilişkin karar verme konumunda (Komünist Akademi'de görevliydi ve Adalet Komiser Yardımcısı idi) bulunduğundan,⁴ **pratiği** biçimlendirecek teorisyenlerden biri olmanın ayrıcalığını yaşamaktadır.

Teorik açıdan bakıldığında hukuk, Marksist klasiklerde hiçbir zaman burjuva düşün hayatındaki etkiye sahip olmamış (burjuvazi, kriz dönemlerinde bir tür doğal hukuk, durağan dönemlerde ise bir tür hukuki pozitivizm anlayışı benimseyerek felsefe çevrelerini meşgul etmeye alışkındır), bir üstyapı unsuru olarak sadece bir değini konusu sayılmıştır. Ancak yeni bir çağın eşliğinde, Sovyetler Birliği'ndeki kurucu zorunluluk, hukuk teorisini fildişi kulesinden alıp bir inşa meselesi haline getirmiştir. Bu nedenle de aşağı yukarı 1928 senesine kadar Sovyet hukuk alanında çok bereketli hukuk tartışmaları saptamak mümkündür. Tartışmaları domine eden

---

2 27 Kasım 1917'de yayımlanan "1 No'lu Mahkemeler Kararnamesi" II. Aleksandr'ın yargı reformlarını yürürlükten kaldırdı. Ancak, Rus hukuk sisteminin geleneklerinden tamamen kaçmak mümkün görünmüyordu. Kararnameyle ortadan kaldırılanlarla benzer işleve sahip olan mahkemeler yeniden açıldı. Batı Avrupa ülkelerinin kodifiye edilmiş hukuk biçimlerine karşı bir tepki de gelişmişti. Ve tabii ki Rusya'da yasa yapımı konusunda çok sınırlı deneyim vardı. Talep doğrultusunda iptal edilebilen ya da ek yapılan birçok kararname yayınlandı. Netice ise devrim öncesini hatırlatan bir *Reglamentstaat* oldu, aşırı düzenlemeci bir yönetim. 1917'nin sonlarında, öyleyse, Sovyet sosyalist hukuk sisteminin düzenlenmesi ivedi bir meseleydi" (Susan Eva Heuman "Perspectives on Legal Culture in Prerevolutionary Russia", *Revolution and Law. Contributions to the Development of Soviet Legal Theory*, içinde, New York: M.E. Sharpe Inc, 1990, s. 14.)

3 A.g.e., s.14.

4 Onur Karahanoğulları, "Çevirmenin Önsözü", Evgeny Paşukanis, *Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm* içinde, çev. Onur Karahanoğulları, İstanbul: Birikim Yayınları, 2002, s. 8.

ise, Paşukanis, Stučka, Kursky, Akulov gibi isimlerin dâhil olduğu “meta mübadelesi okulu”dur.⁵

Değınmeden geçmeyelim, aynı süreçte, yeniden kurgulanan hukuk fakültele-
rinde eğitim, neredeyse tamamıyla sönümlenme üzerine kuruludur ve temelde bu
hedefi gerçekleştirmek için normatif hukuk açısından yapılacak ikili bir düzenleme
üzerinde çalışılır:

1-Teknikleştirme: Meta mübadelesi okulunun ileri sürdüğü iki tür hukuk kuralı
olduğu düşüncesini takiben, genelin faydasına olan kuralları tekil çıkarılara hizmet
eden kurallardan ayırt ederek ilk grubu toplum faydası için teknik kurallar olarak
kabullenip ikincileri elimine etmek.

2- Basitleştirme: Lenin’in devrimden sonra mahkemelerin birer sömürü aracı
olmaktan çıkıp birer eğitim aracı haline geldiğini söylemesinin imlediği bir şekilde,
hukuk kurallarının halk tarafından anlaşılır bir forma sokulması, yalınlaştırılması
çalışması.⁶

Hukukun “hukuki” niteliği ve içerdiği teknik kurallara ilişkin olarak şöyle yazar
Paşukanis:

Hastaların tıbbi bakımı, hasta için olduğu kadar hekimler için de bir dizi teknik kural
varsayar. Bu kurallar hastanın iyileşmesi amacına yönelik olduğu oranda teknik bir ni-
telik taşırlar. Bu kurallar hastaya bir zorlama uygulanmasını gerektirebilirler. Fakat bu
zorlama, tıbbi bir amaç açısından değerlendirildiğinde, zorlamayı uygulayan için oldu-
ğu gibi buna tâbi olan bakımından da teknik bakımdan rasyonel bir eylemden başka bir
şey değildir. Tıp bilimi için kuralların içeriği bu çerçevede belirlenir ve tıp geliştikçe
değişir. Hukukçunun bu işle hiçbir ilgisi yoktur. Onun rolü, amaç birliği varsayan bu
alanı terk edip, farklı bir bakış açısını benimsemek zorunda olduğumuzda başlar. Bu
durumda hasta ve hekim, hakları ve yetkileri olan özneler ve onları birleştiren kurallar
da hukuksal kurallara dönüşür.⁷

Bu anlamda, sosyalizmin kurulma aşamasında burjuva üretim ilişkilerinin dönü-
şümü tamamen sağlanamayacağı için, bu ilişkilerin yansması olan hukuki biçimle-
rin varlığını devam ettirmesi normaldir. Ancak Paşukanis ısrarla kurumsallaşmada
da, teoride de, eğitimde de sistemin dönüşebilmesi ve kendini yenileme gücü bul-
ması için sönümlenme perspektifinin vurgulanması gereğini ileri sürer.

Ancak, reel deneyim Paşukanis çizgisinin yükselişine olduğu gibi çöküşüne de
tanıklık edecektir. NEP dönemi boyunca giderek yükselen bir başarı grafiği çizerek
neticede Devlet, Hukuk ve Sovyet Yapılanması Enstitüsü’nün başına geçen Paşuka-
nis, 14. Kongre’de ortaya konan tek ülkede sosyalizm fikri karşısında, bunun hukuk

5 A.g.e., s. 8-9.

6 Piers Beirne, Robert Sharlet, “Toward a General Theory of Law and Marxism”, Heuman, a.g.e.
içinde, s. 20-21.

7 Paşukanis, a.g.e., s. 78-79.

biçimlerinin iyice zayıflaması anlamına geleceğini düşünerek, büyük bir umuda kapılmıştır. Umudunu gerçeğe çevirmek için ise hukuk fakültelerinin müfredatını tamamen ceza politikası ve yeni medeni ilişkilere hasretme çalışmalarına başlar.⁸

Fakat aynı dönemde Paşukanis, gittikçe daha fazla eleştiri almaya başlamıştı. Aslında çok da paradoksal sayılmazdı bu durum; zira devlet kurumsallaştıkça hukuka ve hukukçuya duyulan ihtiyaç artıyordu. Fakat şartlar öyle bir duruma geldi ki, Stučka dahi sönümlenmenin büyük kuramcısını, meta mübadelesini hukukun bütün alanlarına gereksiz yere teşmil etmekle ve hukuku önemsizleştirmekle suçlamaya girişti.⁹ Tetiği çeken, Stalin'in 16. Kongre'de sönümlenme için devlet ve hukukun güçlendirilmesi gereğine ilişkin yaptığı bir konuşma (Stalin bu çelişkiyi diyalektik gereği sayıyordu) oldu. Nedir, nasıldır demeye kalmadan sönümlenme, Sovyet hukuk teorisinden aforoz ediliverdi. 1936 yılında yapılan anayasa, her şeyden önce, Roma Hukukunun da temelini oluşturan özel mülkiyeti bir hak olarak tanıyordu.

Hukuku hukuk yapan nedir? Mübadele Okulu formülü

Meşhur Roma maksimi, “nerede toplum orada hukuk”, burjuva hukuk kuramında sıklıkla dillendirilir. Çok kaba haliyle şöyle yorumlanır bu maksim: Bütün topluluklarda yasa vardır. Yasa ile egemenlik ve/veya iktidar ilişkisi kurulabilen bütün toplumlarda ise hukuk vardır denilebilir.

Paşukanis'e göre, Roma hukukçuları soyut kategorilerle düşünmese de, kişiler (*personae*) – şeyler (*res*) – davalar (*actiones*) şeklinde yaptıkları ayırım ve ardından şeyleri hukuk nesnelere olarak maddi (*corporalia*) ve gayrimaddi (*incorporalia*) kategorilerine ayırarak genellemeleri büyük bir başarıydı. Bu ayırım, önceleri özellikle miras hakları ve tarımsal üretim hakkının yerine getirilmesinde uygulandı.¹⁰ Aşağıdaki uzunca alıntı, Hegel'in *Hukuk Felsefesi*'ni okuyan ve dolayısıyla “hakkın soyutlanması”ndan haberdar herhangi birinin kavrayabileceği berraklıktadır:

Mübadele ilişkilerinin gelişimi sorumlu kişinin davranışını özel bir hukuk kavramı haline getirdi. Eşya hukuku ve borçlar hukuku mülkiyet fikrinde bir araya geldi. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılların burjuva hukuk ilminde, hukuk nesnesi doktrini, soyut bir öznel hukuk doktrininin ortaya çıkmasıyla soyut bir karakter kazandı. Hukuki düşüncenin gelişiminin bu aşamasında, bir dizi içinden çıkılması güç sorun ortaya çıktı. İlk, kamusal öznel denilen hakları tanımlamak için girişimlerde bulunuluyordu; ikinci olarak ise (emperatifler olarak anlaşılan) normlar düşüncesine dayanan bir hukuk sistemi inşa etme arzusu vardı. Ancak eğer hukukun temeli, bir emperatif ve bu buyruktan doğan yükümlülük ise örneğin mülkiyet hakkının nesnesi, mantıksal olarak, özgül kullanım değeri ve mübadele değeriyle şeyin kendisini temsil etmez, aksine ne-

8 Beirne, Sharlet, a.g.e., s. 26.

9 A.g.e., s. 37-8.

10 Evgeny Paşukanis, “Hukukun Nesnesi”, çev. Can Şimşek, *Hukuk Kuramı*, cilt: 1, no: 6, 2014, s. 43.

gatif bir şeyi temsil eder: tüm diğer insanların; malikin elinde bulundurma, kullanım ve tasarruf yetkisini kısıtlayıcı davranışlarını temsil eder. Bu tür dogmatik biçimsel yapılar –ekonomik anlamlarından yoksun hukuki kategoriler- kentsoylu hukuk ilminin baskın rolünün, özellikle genel soruların irdelenmesinde, özalcilerden kamuculara geçtiği zamanımızda tipiktirler.¹¹

Kamu hukuku, “asıl” hukuk olan ve temsil ettiği somut ilişkileri daha net gösteren özel hukuka nazaran, hakkın görünümünü rafineleştiren bir yapıya sahiptir. Özel haklardan farklı olarak nesnesi bulunmayan statü hakları, belli bir dizgeye oturtularak anayasada konsolide olur ve kişi bu haklar vasıtasıyla yurttaşlaşır. Anayasa kitaplarında anayasanın temel işlevi olarak devlet teşkilatının tanziminin ardından zikredilen ikinci işlev kişilerin siyasi iktidarla karşılıklı olarak sahip oldukları bu haklar dizgelerinin belirlenmesidir.¹² Ancak kamu hukuku her ne kadar hak ve özgürlüklere ilişkin bir kamusal fayda üretiyor olsa da bu faydanın yanı sıra, hukuk kişinin ardındaki mal sahibi bireyi perdelemek gibi bir ideolojik işlevi de yerine getirmektedir.

Şunu vurgulamakta fayda vardır; hukuk biçimleri belli soyutlamaların neticeleri olsa da hukukun temsil ettiği ilişkiler hakikidir, hayatta somut bir karşılıkları vardır.¹³ Bu ilişkilerin başlangıç noktası ise özel mülkiyetin ta kendisidir. Ancak bugün anladığımız anlamıyla bütün bir hukuk sistemini meydana getirmek için özel mülkiyet yeterli değildir. Emir, yasak ve izin bildiren kuralların toplamı, iptidai bir hukuk düzeneği sayılır. Hukukun somut ilişkilerin bir yansıması olduğunu söylerken asıl kastedilen öngörülebilirlik ve güven sağlayacak ikincil kuralların da dâhil olduğu bir hukuk sistemidir.¹⁴ Zira ancak böyle bir sistemde kuralların nasıl uygulanacağı, nasıl değiştirileceği ve sistemin neresinde bulunacağı da kurallarla belirlenir. Bu ise, ancak mübadele ilişkilerinin karmaşıklaştığı bir düzlemde mümkün olur. Hukuk, bu ilişkilerden ticari anlaşmalar, kira ve rehin sözleşmeleri, evlilikler,¹⁵ vasiyetnameler biçimlendirir ve bunları soyutlayarak haklar ihdas eder. Özetle, ne zaman ki ilişkiler değil kurallar kural koymaya başlar ve sistem bu soyutlama üzerinden örgütlenir, hukuk ancak o zaman kişilerinin normatif beklentilerini belli bir iştirakara sokabilir, yani işlevini yerine getirebilir:

Hukukun soyut nitelik kazanması ancak, burjuva ilişkilerinin tam anlamıyla gelişme-

11 A.g.e, 2014, s. 42.

12 Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi I*, Bursa: Ekin, 2015, s. 33-34.

13 Paşukanis, a.g.e., s. 75.

14 H.L.A. Hart, *The Concept of Law*, London: Oxford at the Clarendon Press, 1997, s. 79-91.

15 Hegel ısrarla evliliğin bir sözleşme olmadığını söyler ve hem bu bakımdan hem de çocukların *pater familiasa* ait olması bakımından Romalıları tenkit eder, Kant'ın evliliğe ilişkin böyle bir değerini yapmasını ise ahlaksızlık olarak nitelendirir (G.W.F. Hegel, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, çev. C. Karakaya, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 2004, s. 36, 86).

siyle gerçekleşmiştir. Her insan genel insana; her emek toplumsal olarak yararlı genel emeğe; her özne soyut hukuk öznesine dönüşür. Aynı zamanda hukuk kuralı, soyut genel yasanın tamamlanmış mantıksal biçimini alır.

Demek ki hukuksal özne, gerçeklerden soyutlanmış ve bir sis perdesine bürünmüş gerçek bir mal sahibinden başka bir şey değildir. Öznenin iradesinin gerçek temeli, satın alırken satma, satarken de satın alma isteğidir. Bu isteğin gerçekleşmesi için mal sahiplerinin isteklerinin karşılıklı uyumu zorunludur. Hukuksal bakımdan bu ilişki, bağımsız iradeler arasındaki bir sözleşme veya anlaşma olarak ortaya çıkar. Sözleşmenin hukukta merkezi bir kavram olmasının nedeni de budur.¹⁶

Paşukanis'in bu akıl yürütme şemasına göre, aslolan öncelikle somut ilişki olan sözleşme ilişkisidir. Hukuk, bu ilişkiye bağlı özne ve irade gibi kavramları icat etmelidir, ancak sözleşmenin yokluğunda bunlar “ölü” soyutlamalardır.¹⁷ Elbette burjuva hukuk düşüncesinin temelini oluşturan doğal hukuk anlayışı, tarihsel olarak burada devreye girmiş, sahip olmanın doğallığına ilişkin bir anlatıyı rızaya ilişkin bir anlatıyla beraber hukuk kuramına yerleştirmiştir fakat bu ayrı bir hikaye sayılabilir.

Böyle bakıldığında, “nerede toplum orada hukuk” diyen Romalı yanılmamaktadır zira ancak içerisinde bulunduğu toplum, onun hukuktur dediği türden bir hukuk sistemine sahip olabilirdi. Başka bir ifadeyle, ancak sınıflı toplumlarda hukuk vardır, özel hukuk ve kamu hukuku ile mahkeme teşkilatından oluşan sistem olarak tam varlığını da kapitalist toplumda kazanmıştır.¹⁸ Tıpkı burjuvazinin galibiyetinden sonra feodal ilişkilerin derhal çözülmemesi gibi, mübadele ilişkilerinin doğurduğu hukuksal biçimler de sosyalist bir topluma geçiş döneminde varlıklarını sürdüreceklendir.

Bir sorun olarak hukukun sönümlenmesi

Bilindiği üzere “sönümlenme” (*absterben*- yavaş bir şekilde ölmek), Engels'in *Anti-Dühring*'de devlet için kullandığı bir ifade ve devrimin sonucuna ilişkin, maddi temeli olan bir öngörüdür. Buna göre, üretim araçlarına el konulmasıyla devletin toplumsal hayata müdahalesi anlam taşımaz bir hale gelecektir ve devlet, kişileri değil ancak eşyayı yönetir konuma düşeceğinden (değil mi ki onun asıl anlamı toplumun temsilidir) birdenbire değil ama yavaş yavaş işlevsizleşerek ortadan kalkacaktır.¹⁹ Engels, bu açıklamayı Eugene Dühring'in sosyal demokrat görüşlerine ve anarşist eğilimlere karşı argüman üretmek için tane tane yapmıştır gerçi ama Lenin'in *Devlet ve Devrim*'de sönümlenmenin “sosyalist devrimden sonra”, yani

¹⁶ Paşukanis, a.g.e., s. 122.

¹⁷ Paşukanis, a.g.e., s. 122.

¹⁸ Hukuk, bugün bildiğimiz anlamıyla sistemik bütünlüğünü 18. yüzyıl itibarıyla sağlamıştır. Büyük kodifikasyonlar ile mahkemelerin de karar verme zorunluluğunun yasalara girmesi, bu döneme rastlar (Niklas Luhmann, *Das Recht der Gesellschaft*, Frankfurt: Suhrkamp, 1993, s. 278-281).

¹⁹ Friedrich Engels, *Anti-Dühring* , çev. Kenan Somer, Ankara: Sol Yayınları, 1977, s. 443-444.

kapitalist düzenin zora dayalı yıkılması gerçekleşmeden kendiliğinden bir sönümlenme olmayacağını yeniden anlatması gerekmiştir. Lenin'in deyişiyle, “diyalektiğin yerine eklektizmin konulmasıyla” savlanmaya başlanan “burjuva devletin proletarya devleti (proletarya diktatörlüğü) tarafından yavaş bir ‘yok olup gitme’ süreci aracılığıyla ortadan kaldırılması mümkün değildir.”²⁰

Paşukanis'in *opus magnum*unda Marksist düşüncenin bu temel önermesinden hareket ederek sosyalist dönemde, hukuksal biçimlere artık ihtiyaç kalmadığında, bunların teknik birer hal alarak ideolojik yüklerinden soyunacağı yönünde kapsamlı bir kuramsallaştırmaya gitmesi onu “devrimin hukukçusu” yapmıştır. Ancak, geçiş döneminin sona erdiği ve sosyalist düzene geçildiği ilan edilirken dahi bu düşüncesinde ısrar etmesi onu bir “rejim düşmanı” haline getirmiştir.

Hukukun ve devletin sönümlenmesi düşüncesinin geçiş döneminde yerini güçlendirilmiş bir devlet ve hukuk düşüncesine bırakması, pratik açısından anlamsız sayılmaz. Hukuk, Lenin'in de kabul ettiği üzere kendisine ihtiyaç duyulduğunda kullanılmayacak bir aygıt değildir.²¹ Ancak, burada dikkat edilmesi gereken nokta SSCB'deki değişim pratik bir kaygıdan bir perspektife doğru evrildikçe, meta mübadelesi okulunun radikal bakışının gücünü yitirmesi, yani pratiği biçimlendirmesi gereken teorinin gözden yitmesidir.

Paşukanis sonrası Sovyet hukuk teorisi hakkında tartışmalar maalesef Batı dillerine çok aktarılmadığından bu konu hakkında yeterli bilgimiz yok. Ancak, II. Dünya Savaşı'ndan itibaren Batı hukukunun halkın faydasına olabilecek şekilde yeniden yorumlanmasına dayalı bir çabanın bulunduğunu ve bunun da elbette sönümlenmeyi değil, ayakta tutmayı, yeniden organize etmeyi amaçladığını biliyoruz.

Hruşçov ile başlayan destalinizasyon süreci ve akabinde Brejnev döneminde yapılan 1977 Anayasası'nda artık sınıf devletinden halkın devletine geçildiğinin ilanı ile birlikte, Sovyet hukukçularının batılı meslektaşları ile büyük bir çatışma yaşamadıkları, hukuk açısından teknik gelişmeleri takip ettikleri²² ve teorik açıdan sönümlenme düşüncesinin gündeme gelmediği bir süreç yaşanmıştır.²³ Aynı

20 V.I. Lenin, *Devlet ve Devrim*, çev. M. Halim Spatar, Celal Üster, İstanbul: Yordam Kitap, 2015, s. 35-36.

21 Evgeny Pashukanis, “Lenin and the Problems of Law”, 1925, <https://www.marxists.org/archive/pashukanis/1925/xx/lenin.htm>.

22 Öyle ki, 2015 yılında hayatını kaybeden usta sibernetikçi ve hukukçu Cihangir Kerimov, uluslararası Hukuk Felsefesi ve Sosyal Felsefe kurumunun ileri gelenlerinden sayılır.

23 Christine Sypnowich, “The ‘withering away’ of law”, *Studies in Soviet Thought*, no: 33, 1987, s. 324-325. Sovyet Bilimler Akademisi Sovyet Siyaset Bilimi Birliği Devlet ve Hukuk Enstitüsü tarafından 1969 yılında V.M. Chkhikvadze editörlüğünde yayınlanan “The Soviet State and Law” başlıklı çalışmada “Yeni Hukuk” başlığı altında bütün bu gelişmeler özetlenirken, SSCB'nin ilk yıllarında, burjuva hukukunu değil hukuk sisteminin kendisini hedef alan bir “hukuk nihilizmi” olduğu (Paşukanis'in ismi anılmaksızın) anlatılır. Bu nihilizmin hemen ardından hızla yeni yasalar yapılmış, hukuk sistemi 1936 yılından itibaren diktatörlüğün ortadan kalkmasıyla tüm halkın

dönemde Doğu Avrupa’da da benzeri bir süreç yaşanmıştır. Söz gelimi Polonya’da Smialowski, yarım yüzyıllık deneyimin gösterdiği kadarıyla bir sönümlenme ortaya çıkmadığını, öyleyse bunun insan medeniyetinin tarihsel gelişiminin objektif bir sonucu olamayacağını ileri sürdüğü teziyle profesörlük almayı başaramamıştır ama tezi çok sayıda baskı yapmıştır.²⁴

Bugün gelinen noktada devrimci olmayan ve liberal hak kuramcılığının etkisi altında kurucu metinlerden gittikçe uzaklaşan Marksist hukukçuların Paşukanis ile sancılı bir ilişkisi olduğu söylenebilir. Öyle ki, hukuk tekniği bakımından mücevher değeri taşıyan *Genel Hukuk Kuramı ve Marksizm*’in hakkı teslim edilirken, öngörülebilir gelecekte pratik anlamı olmadığına ilişkin imalarla hukuka bakışının devrimci yönü budanmaya çalışılır. Budamadan nasibini öncelikle alan ise genellikle somutlaması en güç olan sönümlenme düşüncesi olur.

Devletin ve hukukun sönümlenmesi konusunda verilen ilk refleks, hukukun devletten farklı, ona mukaddem ve/veya onu aşan bir yapısı olduğu argümanıdır. Bu iddia, ilksel toplulukların da yasaları olduğu gerçeğine dayandırılabilceği gibi insan haklarına ilişkin pozitif düzenlemeler ve ulusüstü hukuk sistemlerine bakıldığında bir devlet olmaksızın hukukun pekâlâ yaşayabileceği savı ile bağlantılı olarak da ileri sürülebilir. Her durumda, altta yatan, Marx’ın, dönemini aşan hukuk formlarını öngöremediği varsayımdır. Bu sava yöneltilecek itiraz ise, büyük ihtimalle devlet ve hukukun bir ve aynı şey olduğunu söyleyen bir hukuk felsefesi akımı olan normativist pozitivistimin **tuzağına düşmekle** itham edilecektir.²⁵ Oysa ne ilksel

---

olmuştur. Buna göre son on yılda (1959-69) ise yeni bir hukuk anlayışı yapılandırılmıştır: “Bu yeni dönemde öncelikle hukuk, ayırım yapılmaksızın bütün sınıfların ve toplumsal kesimlerin ifadesi olarak kendini devlet biçiminde bulur ve bütün temel ihtiyaçların yansımadır. Sovyetler Birliği’nde hukukun karşısına aldığı yahut onun tarafından karşısına alınmış bir sınıf ya da toplumsal kesim yoktur. İkinci olarak, tüm halkların hukuk yapım sürecinin daha demokratik olmasıyla ayırt edilir (kamu ve ulus çapında geniş katılım ile). Üçüncü olarak, bu aşamada, hukuk öznesinin yurttaş hak ve özgürlüklerinden daha geniş bir alanda ifade edilen yetkilerinin özsel olarak genişletilmesi ve hukuk kişisi olan çeşitli kitle örgütlerinin güçlerinin artması, sosyalist ekonomik girişimlerin genişletilmesi söz konusudur. Dördüncü olarak ise, hukuki düzenlemelerde daha önce olmadığı kadar devlet zoru yerine ahlaki ve toplumsal etki önlemleri ile teşvik gündemdedir” (V.M. Chkhikvadze, *The Soviet State and Law*, Moskova: Progress Publishers, 1969, s. 218).

24 Rett R. Ludwikowski, “Socialistic Legal Theory in the Post-Pashukanis Era”, *Boston College International and Comparative Law Review*, cilt: 19, no: 2, 1987, s. 337.

25 Normativist pozitivism, bir hukuk felsefesi ekolüdür ve kabaca, hukukun sadece belli bir ilişkisellik içerisindeki normlardan ibaret olduğunu ve epistemolojik anlamda da normlara ilişkin bilginin hukukun bilgisine denk düştüğünü öne sürer. Bir normativist pozitivist olarak Hans Kelsen, hukuksal düzenlemelerin hiyerarşik yığılımı dışında, ayrı bir devlet olmadığını, dolayısıyla da devlet ve hukukun aynı sistem olduklarını savlamıştır. Bahsedilen, burjuva hukuk düşüncesinin en rafine kuramlarından biri olduğu gibi, Kelsen sosyalist hukuk üzerine yazacak kadar anti komünist bir figürdür. Sönümlenme düşüncesini reddeden “sol”, devletin sönümlenmesinin zorunlu olarak hukukun sönümlenmesi anlamına geldiğini ileri sürmenin (aslında Marksist hukuk anlayışının temelini) Kelsen ile aynı kulvara düşmek olduğunu ima etmektedir (!)

topluluklardaki yasal düzenlemelere hukuk adı verilebilir ne de ulusüstü burjuva deneyimlerinin devletten ayrı bir varlığı söz konusudur. Üstelik, devletin ve hukukun sönümlenmesi, devlet ile hukuku özdeş görmek anlamına gelmez, bilakis bu iki toplumsal yapının işlevinin yiteceği bir toplum öngörüsünün zorunlu sonucudur. Bununla bağlantılı olarak, sönümlenmenin reel deneyimlerde gerçekleşmemesinin iddianın bilimselliğine gölge düşürdüğü de savlanacaktır. Sönümlenme, reel deneyimin özgül sorunlarından değil, sosyalist toplumların hukuk ihtiyacından kaynaklanıyormuşcasına ileri sürülen bu görüş üst paragraftaki hukukçu bakış açısına ek olarak toplumların ve insanların tarih ötesi bir “özü” olduğu ön varsayımına dayanır. Tarihten bağımsız bu tür bir “sosyolojik” değerlendirme Marksist analize ikame edilirken sönümleneceği öngörülen hukukun sınırlarının bulanıklaştırılması na da hizmet eder.

Aslında Paşukanis’in kimi zaman bir tür realizm olarak da anılan hukuk yaklaşımı, çok rafine bir felsefe ve sağlam bir felsefe bilgisine yaslanır ve bugünün sorularına da cevap verebilecek niteliktedir. Öncelikle, sosyalist devrim sonrası işlevsizleşerek sönümlenecek olan, meta mübadelesi koşullarında biçimini kazanmış olan hukuk normları dizgesi ve bu dizgenin uygulayıcısı olan hukuk örgütüdür. Dolayısıyla, diğer toplumsal yaşama kurallarının ve trafik kuralları gibi teknik kuralların sönümlenmesi elbette bahis konusu değildir. İkincisi, sönümlenme, üretim ilişkilerindeki değişikliğin zorunlu bir sonucudur. Geçiş aşamasında, burjuva nosyonlarından vazgeçmekten değil, bu nosyonların işlevini yitirmesinden söz edilmektedir ve bu, keyfi bir olgu değil sistemik bir sorundur. Başka bir deyişle hukuku var eden toplumsal ilişkiler ortadan kalktığına elbette onlardan soyutlanan biçimler de varlıklarını yitirecektir. Üçüncüsü, reel deneyimin sönümlenmeyle sonuçlanmamış olması, reel deneyimin sönümlenmeyi gerektirecek aşamaya hiç gelmemiş olmasına ilişkindir. Bu bağlamda, hukukun bir üst yapı unsuru olduğunu hatırlamak ve arabayı atın önüne koşmamak yerinde olacaktır.

Hukuk biçimlerinin her toplumda (elbette sosyalist düzende de) varlığını sürdürmesi gereğini ısrarla savunanlara ideolojinin sadece içerikte değil biçimde de taşındığını hatırlatmakta fayda olabilir. Ancak belki de mesele tam da burada, biçimin temsil ettiği özün, sönümlenmenin zorunlu öncülü olarak devrim düşüncesinin ta kendisindedir. Zira hukukun varlığı ancak acil ve güncel bir düşünce olarak devrim gözden çıkarılmışsa “kendinde” bir anlam kazanır.

Sonuç

Evgeny Paşukanis, Marksist kuram uyarınca sosyalist düzende sönümlenmesi öngörülen hukuk sistemini, bu geçişi sağlayacak şekilde yeniden biçimlendirme görevini üstlendiğinde devrimin heyecanı içinde olan genç bir hukukçuydu. Ancak Sovyetler Birliği’nin kuruluş aşamasından sonra yaşanan gelişmeler, onun kura-

mını üzerine inşa ettiği sönümlenme düşüncesinin devrim sonrası kısa süreli bir fantezi olarak kalmasına, kendisinin ise kurama ve devrime bağlılığını hayatıyla ödemesine sebep olmuştur.

Öte yandan reel deneyimin gerçekleştirmekte başarısız olduğu bir öngörü olarak sönümlenme, -bu nedenle olmasa bile-, bugün Marksist hukuk anlayışına ilişkin değerlendirmelerde bertaraf edilmeye çalışılan bir unsur haline gelmiştir. Oysa üretim ilişkilerinin değiştiği toplumu dönüştürme sürecinin en önemli parçalarından biri kurumları ve kavramlarıyla devleti işlevsizleştirmek ise, hukukun bu çabadan nasibini almaması düşünülemez. Zira aksi kabul sosyalist toplumda burjuva düşüncesinin en sofistike biçimlerinin varlığını devam ettirmesi gibi bir paradoksu karşımıza çıkaracaktır.

Netice olarak, insan hakları söyleminin ileri unsurlarını temel alarak hukuku bütün toplumlarda var olan ve devlet öncesi bir sistem olarak tanımlamaya, dolayısıyla da tarihsizleştirmeye yönelik eğilimlere karşı “kitabi bilgi”yi savunmak yeterli değildir. Bu tür eklektik düşüncelerin mantıksal açmazlarını yeniden ortaya koymak için pratikte devrim perspektifini sağlamlaştırmak ve hukukun ideolojik karakterini sürekli ifşa etmek gerekir. Büyük devrimin 100. yılını kutlarken, devrimin hukukçusunu anmanın da belki de en anlamlı yolu budur.